

PSYCHOLOGIE U NÁS A JINDE

ŽIVOTNÍ JUBILEUM PhDr. JOSEFA STAVĚLA

V březnu t. r. se dožil 80 let Josef Stavěl, jeden z představitelů generace, která vytvářela a systematicky rozvíjela československou psychologii. S odstupem let si uvědomujeme, jak ohromnou práci tato zakladatelská generace vykonala. Bylo třeba poznávat světovou literaturu, budovat vědecké základy celého oboru, vytvářet předpoklady pro tvořivé uplatnění psychologie ve specificky českých i slovenských poměrech, probíjet řadu nových myšlenek, popularizovat nový obor a v neposlední řadě i školit na univerzitách mladší generaci. Tuto práci zahájilo několik nadšených jedinců, kteří neváhali podstoupit i existenční nejistotu a hledat nové cesty v nezmapovaném terénu. A tato kohorta mladých mužů z dvacátých let by byla nemyslitelná bez práce a bez vzdělanosti PhDr. Josefa Stavěla.

Narodil se 12. března 1901 ve Znojmě, kde tehdy nebyla česká střední škola. Musel ji proto navštěvovat v Moravských Budějovicích a tam v r. 1919 maturoval. Odchází pak studovat na filozofickou fakultu do Prahy, kam ho lákaly jak široké zájmy literární a estetické, tak zájmy filozofické. Studium psychologie ho však zaujalo natolik, že se mu systematicky věnoval, i když vyhlídky na praktické uplatnění byly v té době více než sporné. Doktorát získal v roce 1924, ale pokračuje i dále ve studiu a přijímá jen příležitostná zaměstnání. V roce 1927 nastupuje na místo asistenta v Psychotechnickém ústavu tehdejší Masarykovy akademie práce a stává se tak jedním z prvních odborných psychologů v Československu. Stavělovo nadání se velmi rychle prokázalo a pro své pracovní úspěchy byl již koncem roku 1928 pověřen úkolem vybudovat a vést analogický ústav v Bratislavě. Zároveň při něm vytvářel poradnu pro volbu povolání, která byla základem poradenské sítě na celém Slovensku. V Bratislavě působil 11 let, koncipoval a řídil činnost celého ústavu a postupně vytvářel řadu psychodiagnostických pomůcek. V roce 1937 se na Komenského univerzitě habilitoval svým spisem Hlad.

Když se v roce 1939 vrátil zpět do Prahy, nastoupil do Ústavu lidské práce, kde pokračoval v konstrukci a ověřování diagnostických metod, řídil vyšetřování dospělých osob a zároveň v rámci ústavu školil řadu mladých pracovníků, kteří se tam uchýlili po uzavření vysokých škol. Ihned po osvobození v roce 1945 byl jmenován profesorem teoretické psychologie na filozofické fakultě UK v Praze, kde přednášel až do roku 1959, kdy odešel ze zdravotních důvodů do důchodu.

Profesor Stavěl se v československé psychologii uplatnil jako výzkumný pracovník, jako praktický psycholog i jako učitel. Ve všech oblastech jeho činnosti je pro něj příznačný komplexní pohled na psychologickou problematiku, spojený s jasnou formulací problémů a s jejich rozkladem na hierarchii dílčích aspektů, s kritickým pohledem na rozsáhlé literární prameny a s přesným definováním pojmů, kterých užívá.

Badatelský zájem Stavělov je zaměřen na problematiku motivace. Hlavním dílem je jeho monografie Hlad, příspěvek k analýze pudu (1937). Již v předmluvě k tomuto dílu je formulováno typicky stavělovské východisko k metodám psychologického zkoumání „Metodologicky vycházím z předpokladu, že skutečnost, k níž je poukazováno termínem pud nebo instinkt výživy, možno poznati jen záměrnou kombinací metod a poznávacích hledisek. Jest třeba studovati zážitkový aspekt této skutečnosti, jest třeba studovati její vnější efekt, tj. alimentární chování, hlavně ovšem jeho primární, kongenitální formy, jest dále třeba studovat jednak somatické pozadí tohoto prožívání a chování, tedy vztahy psychosomatické, jednak pozadí sociální, tedy sociálně psychologické vztahy. Soudím, že jen tunelování ze všech těchto stran lze se blížit poznání dotyčných struktur v jejich dynamické výstavbě, složité vrstevnatosti a celistvosti. Snahu po záměrné synthese metod, které byly v poslední době některými směry v psychologii vytyčovány jako nesmiřitelné protivy, nepovažuji za eklekticismus, nýbrž za nutnost, která jest diktována zvláštní povahou předmětu psychologie“ (str. 8).

Díky širokému záběru, důsledně syntetizujícímu postupu a důkladnému zpracování problematiky motivace hladu, byla Stavělova monografie nejen na svou dobu jedinečným souborným dílem, ale předběhla světovou vědu o celá desetiletí jak v kritice některých pojmů, tak v pozitivní formulaci řady problémů. Uveďme alespoň Stavělovo zdůvodnění strukturovanosti motivace (oproti „unitárnímu“ pojetí pudu) v obecné rovině a rozpracování motivačního přediva alimentárního chování včetně nejširších souvislostí se sociálním chováním (oproti zjednodušujícímu operacionalistickému definování pudu hladu pomocí deprivace). Výzkum speciálních hladů jako motivačních jevů, kterým Stavěl věnoval tolik pozornosti již v třicátých letech, se ve

světové literatuře přiměřeně rozvíjí teprve v sedmdesátých letech. Podobně předstihl svou dobu při analýze problematiky učení v souvislosti s časově oddáleným efektem, s tzv. blahodárnou reakcí.

V oblasti psychologické praxe se profesor Stavěl zaměřoval v první řadě na problematiku psychologického poznávání osobnosti člověka. I zde zdůrazňoval a v praxi prosazoval zásadu, že poznání jedince může být založeno pouze na kombinaci různých metod a že tedy psychodiagnostika musí být vícedimenzionální. I když sám věnoval značné úsilí konstrukci a vytváření norem různých testů, zdůrazňoval, že jsou v nich skryta mnohá úskalí, která je možno překonat jen jejich kontrolou a ověřováním pomocí jiných metod. Ani po více než čtyřiceti letech neztratilo toto varování na své aktuálnosti — snad právě naopak v dnešní inflaci nejrůznějších dílčích a často ne příliš dobře prověřených metodik, užívaných bez znalosti jejich výchozích předpokladů, zní ještě varovněji. Ukázkou promyšlené kombinace kvantitativních technik zkoumání s jemnou kvalitativní analýzou získaných dat pak byly Stavělovy studie o lidských zájmech.

V podobné komplexnosti viděl profesor Stavěl i problematiku psychologického poradenství. Uvědomoval si již ve třicátých letech rozpornost mezi požadavkem plánovitosti a rozumnosti při vedení k volbě povolání a bezplánovitost organizace hospodářského života v kapitalistické společnosti. Psychologický aspekt poradenství se mu proto jeví jen jako dílčí pohled, který sám o sobě a bez začlenění do širších souvislostí nemůže být uspokojující. Z psychologického hlediska pak zdůrazňuje ideu vedení pro volbu povolání proti mechanickému a jednorázovému vyšetřování mladistvých osob.

Profesor Stavěl ovlivnil nejméně dvě generace psychologů i jako vysokoškolský učitel. Jeho přednášky — ať již se týkaly problematiky osobnosti, instinktů, vnímání, psychopatologie, dějin psychologie či jiných témat — byly vždy pečlivě zpracovány, opíraly se o kritický rozbor rozsáhlé literatury a byly podány vědecky přesným a slohově vytříbeným jazykem. Byla to škola kritického myšlení, jasného formulování problémů v celé složitosti i patřičné zdrženlivosti ve vyvozování obecných závěrů. Z přednášek vznikla i jeho poslední monografie *Antická psychologie* (1972), která svědčí o Stavělově zájmu o širší začlenění psychologické problematiky do obecně světónázorových a filozofických otázek. V myšlenkách antických filozofů nevidí mrtvý materiál pro historiky, ale dokáže je aktualizovat a převádět i do problematiky současné psychologie.

Svou činností patří profesor Stavěl oběma našim národům. Přímou ovlivnil psychologii jak v Čechách, tak na Slovensku. I dnes sleduje vývoj naší psychologie a svůj vytříbený pozorovací talent dovede uplatnit při obsahové analýze našich akcí a objevuje vývojové trendy, které si aktivní účastníci psychologického dění většinou ani neuvědomují.

Přejeme profesoru Stavělovi co nejvíce zdraví do dalších let, mnoho krásných prožitků při poslechu hudby, při četbě beletrie i při vycházkách do přírody a jsme přesvědčeni, že i nadále bude s pochopením i s kritickým nadhledem sledovat naše úsilí.

V. Břicháček

STRATEGIE ZÚČASTNĚNÉHO POZOROVATELE

Budiž mi tato vzácná příležitost omluvou, předkládám-li čtenářům odborného časopisu rozpravu velice volnou a velice osobní. Chci jen svému akademickému učiteli prof. dr. Josefu Stavělovi složit účty a ukázat, čím se uzavírá dlouhá cesta, která se začínala před víc jak čtvrt stouletím pod jeho dohledem a vedením. Nebo jinak: Chci naskicovat teoretická východiska své klinické praxe.

Čítávali jsme ve studentských dobách úvahy teoretiků starších o jednu či dvě generace o krizi psychologie a tváří v tvář disciplínám exaktním jsme pocítovali jistě rozpaky pro teoretickou nesjednocenost vlastního oboru. Myšlenka o „krizi psychologie“ se tak přenášela z generace na generaci, až se ukázalo, že se s ní dá docela dobře žít. Situace se dnes změnila do té míry, že co bylo dřív pokládáno za nedostatek, se považuje málem za přednost. Předmět psychologie je tak komplexní, že dovoluje právě tak komplexní a mnohostranný teoretický přístup. To ne-